(Розповідок старого мисливця)

Ех, пане, не сперечайтесь! Уже не то заєць, а коли кішка перебіжить дорогу, то киньте діло, що задумали, а вертайтесь мерщій назад: це вірно! От ви киваєте головою і сумніваєтесь, а то гріх, бо через те саме зневір'я душа у нас задубла і серце перевелось на чорти батька зна що! От через згубу отієї самої віри і народ тепер не той став, що за наші часи,— та й тільки: нема допрежньої статечності, душевності, щоб, стало буть, од серця робити, по душі, значить, а тепера кожен націля урвати що нашвидку, одурить кого похапцем чи цапонути що в зам'ятні...

Що вже там про насущник провадити, за його, може, й перш бився люд і добував кривавицею — вже це набік! А от візьміть навіть утіху яку, приятність душевну, і тієї тепер не шукають люди, а уганяють навіть і з неї карбованця видушити! Та не тільки наш брат, гречкосій, що йому вже по нужді й бог простить, а то ваш брат, панство! Взять от, приміром, полювання — охота б то повашому; уже вона й зветься для того охотою, що чоловік на неї йде не по неволі, а по охоті, по цікавості душевній, по утісі... А тепера гляньте кругом,— чи хто по душевності на полювання йде? Та провались я на цьому місці, коли йде! Біжить крадькома злодіяка, щоб божої тварі знівечити побільше та продати її під полою,— а до сердечної радості, до мисливського запалу йому й діла чортма, він і смаку в йому не зна нікоторого, їй-богу!

От для цих шелихвостів стали вигадувати тепер і рушниці чудернасті та хитрі, щоб більш ото лісовому та болотяному створінню пакості учинити, накалічити більш бідного звіра: трах-тах-тарарах!.. як почне розбишака палити, так би, здається, все випалив, щоб одразу тобі по всіх усюдах одно гробовище сталося... Ну, й виходить одна жорстокість та користь, замість першої втіхи! Ні, не поважаю я отих і рушниць-самопалок; пукалки — одно слово, а настоящого смаку в них нема! От смійтесь не смійтесь, а я цієї рушниці, що з прадідівського кремньовика перероблена, на вашу самопалку не проміняю, та й уже: я

з неї як торохну на сто ступенів вовка, так ані дригне, от що, а не то що! Ви не дивіться, що вона мотузками зв’язана та сокирою ніби витесана, а стволина в неї статечна — два аршини й два вершки! Так знаєте, я як насиплю в неї пороху мало не жменю, та приб’ю клейтухом добре, та всиплю шроту зі жменю, так ви з своєю пукалкою сховаєтесь, їй же то богу, сховаєтесь; уже воно хоч трохи й плече защемить, так зате ж гуконе так, аж ліс розлягається!

Тепера, виходить діло, через оті самопальні пукалки і стрільці настоящі перевелись, викорінились,— бо яка ж там штука тепер і попасти, яка там хитрість — нікоторої! Навів, стало буть, цівку чи на звіра, чи на птицю, та знай тільки за собачку торкати, а вона тобі палить та палить... Уже ж яка-небудь шротина із чотирьох пострілів та попаде! Тут і мала дитина націлить, і сліпий навіть! Ні, от умудріться ви от з такої гаківнипі упевнено гакнути на звіра, так ото так! Тут уже другого або третього пострілу не пошлеш наздогін: отаку восьмирядну рушницю треба й набивать чверть години,— так! — а зате вже зовсім певно! Зате вже перший мисливець і набої цінив, і звір те почував; зате перші стрільці були не вашим рівня, кулею не то звіра, а й птицю доганяли, он воно що!

Ех, як згадаю я покійного дядька свого, Антона Стрільця,— нехай над ним земля пером! — так аж душа заболить: от був стрілець так стрілець,— недаром йому дали таке й прозвище! Гривню з руки вибивав кулею на п’ятдесят ступнів,— от щоб я луснув, коли брешу; я ще хлопчиком був і раз у раз ходив з ним на полювання, так руку і око його узнав добре і не боявся гривні держати, аніже! Оце, бувало, поб’ється з ким об заклад у корчмі і зараз гукне мене: "Ану, Стецю, держи гривню!" Я, було, так і прилечу: раз — цікаво держати, а друге — і з заклада що-небудь та перепаде, це вже вірно!

Ех, та й красень же був дядько Антін, так таких уже тепер і нема, вивелись: зростом високий, як явір, а станом струнký та гнучкий; лице біле, мов панське, погляд орлиний, вус соболиний... Ех, мліли по йому дівчата, і всяка з радістю пішла б за нього заміж, так він накинув оком

одну дівчину, Марину Соколівну, коли чули! Ну, й вона про Антона, стало буть, нишком думку гріла в душі, а до часу тільки не хотіла себе виявити і все ото жартувала: вогонь була не дівка, з голими руками, бувало, і не підступай — опече! Жити б ото людям таким на утіху, та от, на горе, і дядько втратили віру, ну, так ото їх і згубило зневір’я!

Раз якось я біжу пізно ввечері по леваді, а місяць уже стояв височенько на небі і в чорній темряві, під деревами, стріблисті плями тремтіли; от я біжу у тій тіні непевній, аж моторошно мені; а тут, чую, хтось гомонить на ясній прогалині: зрадів я людині живій і притаївсь під калиною. Бачу — стоять мій дядько Антін спиною до мене, заломивши шапку, і підперлися в бока рукою, а другою — вуса крутять; а прямо за ними, біля криниці, видом до мене, стоїть Марина,— я її зразу й пізнав: стоїть у віночку з жовтих гвоздиків, опершись на коромисло, стоїть і усміхається; місяць всю її залив сяйвом, а вона ж тобі така чарівна та гарна, що і я, хлопча, почухав собі добре потилицю.

— Що ж, Марино,— кажуть дядько,— довго ти мене будеш за носа водити?

— А я винна, що він у тебе довгий? — засміялась Марина і заяскрила двома рядками перлин.

— А тобі хіба безносі більш до смаку?

— Безносі; от одріж собі носа, коли хоч, щоб я тебе покохала.

— Не варто живого псувати, коли єсть на твій смак готовий.

— У кого? — спитала вона і насупила брови.

— У Петра Стрільця,— одмовили, прищуривши око, й дядько.

А Петро Стрілець був однолiток з дядьком Антоном і таки йому якийсь кревний; вкупі вони і полювали, і товаришували. Ще за покійних старих панів, за кріпацтва, так були до панського столу цілі сім’ї призначені: панщина їх в тім і була, щоб щодня ото постачали дичину до панської кухні,— з того ж їх і прозвали стрільцями. Це було заведено з давніх-давен, і наука переходила од діда до батька і од батька до сина... Ну, так, стало буть, через те саме рука і око у стрільців набивалися, ну і другим мисливцям нема вже було чого до них і соватись... А Антін та Петро хоч жили уже і не в кріпаках, а науку свою од батьків одібрали і на всю околицю були першими! Хто з них краще стріляв, трудно було рішити: по-моєму — дядько, а проте гріха на душу брати не хочу.

— Ти Петра не займай,— огризнулась Марина,— над нещастям ніхто не сміється!

А з Петром, точно, було ще в маленстві нещастя: звалилась якось балка при панській будівлі і розплющила йому перенісся, мало, кажуть, на смеріь не забила.

— То,— каже Марина,— нічого, що йому ніс покалічено, а він парень друзяка! Не з носом жити, а з людиною.

— Так, стало, він тобі любий? Признавайся! — крикнули дядько і схопили її за руку.

— А хоч би й так. Тобі що? — засміялась знову Марина та так із-під чорних брів на дядька поглянула, що вони аж рукою за серце вхопилися.

— А те, що коли ти ще довше будеш мене дурити, то я тебе у цей колодязь закину: уже коли не мені, так і не безносому,— ото й знай!

— Ото, який страшний, подумаєш! — усміхнулась Марина, а таки, запримітив я, зблідла.— А ти от не кажись, а розумом розкинь, то й побачиш, що моя правда: чим-то ти будеш сім’ю содержувати?

— Як чим? Та хіба у мене рук чортма? За всякого другого справимось, та, крім того, єсть і рушниця-порадниця.

— А крім того, ще й шинок,— додала єхидно Марина і знов засміялася.

А правди ніде діти: долюблювали покійний дядько часами в шинку попосидіти, не те щоб п’яничити, а так кумпанію, бесіду любили.

— Ну, при жінці можна буде Лейбу й набік,— усміхнулися теж і дядько.

— От бач, а Петро й тепер обходить шинок третьою вулицею, а щодо рушниці, то він, може, й вашу милость за пояса заткне,— не втерпіла-таки укусити Марина.

— Мене? Отой безносий? — як закричить дядько, так я аж злякався, щоб, борони боже, чого не скоїлось.— Та не народилася ще й на світі така рука, щоб мене за пояса заткнула, не настромилася ще на шиї така голова, щоб мене передумала!

А дядько таки справді розумні були на все село і гострі, як бритва.

— Побачимо,— усміхнулася лукаво Марина,— а поки добраніч! Спи спокійно! — глянула вона з-під брівок і скинула коромисло з відрами на плечі.

— Слухай, не пущу! — вхопили її дядько за руку.— Скажи мені правду щиру, чи любий я тобі, а чи ні?

— А кортить знати? — моргнула Марина і нахилила своє личко до дядька та таким поглядом опекла, що аж мені стало душно.

— Не муч! Скажи! — шепотіли дядько, і в голосі не чути уже було гніву, а тремтіла якась інша струна.

— Будеш все знати — швидко зістаришся,— кинула йому жартливо Марина і побігла далі.

А дядько тільки кулаком по цямрині вдарили, та так ловко, що й цямрина одскочила.

— Хоч голову провалю, а будеш ти моєю!— і, завівши пісню козачу, посунули дядько левадою, а я мерщій додому.

Таки другої ж неділі зібралась коло Лейбиної корчми наша молодь. У нас здавна був такий звичай, що в свято і старі й молоді — всі сунуть до Лейби. Сивоусі, бувало, за столами засядуть в шинку та з чарками в руках бесіду важну ведуть, а молодь уже собі на вигоні зараз же за корчмою казиться, шаліє. А то, бувало, розщедриться Лейба та музику ще за чарку горілки найме; і розпочнуться гопаки, та горлиці, та метелиці! Землю виб’ють так гладко, як на току, хоть просо молоти, не то що: аж дзвенить земля під підківками, та гомін, та жарти, та сміх; а бубон, знай, гуде та скрипка голосить... Ех, весело бувало в старовину! Розігріється молода кров, спалахнуть полум’ям личка дівочі,— ну, парубоцтво й розперізуйсь: гля — уже з шинку Лейба й тарабанить і пляшки горілки, і кухлі пива, і келехи меду! Ні, пане, тепер і веселитись так не вміють, як за наші було часи: душі нема, завзяття пропало!

Так ото й кажу, зібралась наша молодь до Лейби — і парубки в сивих смушевих шапках, і дівчата в стьонжках та коралях; танцюють, гомонять і попивають собі з розвагою; і дядько мій тут, і Петро Стрілець, і Марина.

Дядько мій протанцювали з Мариною горлиці, та так хвацько, що всі аж задивилися: "Ну й парочка так парочка!" А другі так навіть і таке слово кинули вголос: "От незабаром осінь надійде — окрутимо!" Марина

чує ті речі та палахка, як зірниця на небі, а у дядька мого очі горять, а радість та щастя так у них і яскрять, аж промінням грають.

Ну, сіли ото на розпочивок, стало буть, за доброю чаркою нового духу набратися, і всякі завели теревені,— хто про що: про пригоди, про диковинки і про всякі чудасії на світі. От зайшла річ про полювання й про стрільбу. Зібралося там до гурту, крім Петра та дядька, і мисливців чимало: наше село Гриньки, знаєте, для полювання дуже придобие — і ліски, і степи, і поємисті луки, і болота,— так дичини тієї всякої скільки хочеш, чого просиш... Ну, й розвелося нашого брата, звірополоха, до чорта!

От гомонять там, що кому трапилось на віку, розказує, стало буть, всякий про свої мисливські пригоди, ну, й брешуть же зручно, аж зубами крешуть, про такі чудеса, яких не буває і на світі: наш брат, правди нікуди діть, за словом не полізе в кишеню і прнбрехнуть та прихваснуть любить.

Ну, й Петро Стрілець розпустив губу: всі ото обступили його — дівчата усміхаються, очами їдять, а парубки аж качаються по землі.

— Ні,— каже Петро,— от раз зі мною була штука так штука! Вам же, братця, звісно, що я на всю округу первий стрілець...

— Ну, це ще баба надвоє ворожила,— перебили його дядько.

— Та не руш! — зупинили тут дядька другі парубки.— Нехай бреше!

— Та воно даймо — язик без кісток! — згодилися дядько і почали набивать собі люльку.

Петро поглянув отак на всіх згорда та й знову:

— Як вам, стало буть, звісно, шо я на всю округу первий стрілець, так і виходить діло, що ні звіру, ні птиці, ні якій хоч тварі од моєї кулі не втекти: уже куди моє око сягнуло — куля там, в самім осередку. Я оце звіра — вовка, чи лисицю, чи куну — так ніколи в бік не б’ю, щоб шкури не псувати, а завжди в голову, та й то ще в око: як ляпнеш, так куля в одно тобі око вскочить, а в друге вискочить, а шкурка цілісінька!

— От зручно, так зручно! — підхвалив його хтось з молодих хлопців, а другі аж за животи вхопилися.

— І так-таки кожного звіра у око й б’єш? — не втерпіли дядько і, добре затягшись мархоткою, сплюнули вбік, через зуби.

— І так-таки кожного звіра у око і б’ю! — одказав Петро, посунувши шапку набакир.

— І вовка, і лисицю? — допитувались дядько.

— І вовка, і лисицю! — кивнув головою Петро.

— Приложивши рушницю до мертвого звіра?

— То ваш брат, може, таким робом дичину б’є, а ми за сто ступенів висадим око вовку!

— Оввa! — йому на те дядько.— Та за сто ступенів не можна вгледіти й ока!

— Не дуже-то й оввa: я стріляю вовків уночі, а звісно всякій хрещеній людині, що поночі у вовка око світить, як свічка!

— От бреше, так бреше! — зареготали кругом.

А дядька роздосадували такі хвастощі, і закортіло їм приборкати Петру язика — та й уже. Ех-ех-ех! чи їм, бідним, і в голові клалося, що потім сталося.

— Ну, от ти брешеш, що на сто ступенів уночі вибиваєш кулею вовку очі,— встали дядько і підперлися в бік однією рукою,— а я тобі докажу, що ти й шапки на сто ступенів з голови не зіб’єш.

— Не зіб’ю, кажеш? — встав і Петро; зачепили його за живець таки дядько.

— Не зіб’єш!

— На сто ступенів?

— На сто ступенів!

— Давай об заклад!

— Давай!

— Що ставиш?

— Два відра горілки!

— Добре, згода!

— Тільки слухайте, хлопці,— повернулися до нас дядько,— щоб збив з голови, щоб шапка упала! Попасти — не штука, а от збить, щоб упала.

— Знаю, знаю: впаде, аж покотиться!

А вся суть у тім, що в нашому селі любили хлопці носить шапки з круглими твердими днами, так що шапошники вставляли в саме дно кружок підошви; ну, так от бачите, коли куля попаде в саме денце, то вона впоперек підошви не проб’є, а тільки ковирзне її й зіб’є шапку. Всі стрільці розуміли труднацію завдачі, для того й почали сумніватись, а це ще більше розпалило і мого дядька, й Петра.

— Та киньї — раяв дядьку завзятий його друзяка Микита.— Пропаде два відра горілки.

— Не моя буде горілка, а Петрова.

— Та й не пропаде,— підхопив хтось,— вижлуктаємо!

— Ну, так шапка пропаде!

— Коли не влучу в вершок, а проб’є смушок, так я ставлю шапку нову! — сказав Петро й виміряв оком Микиту.

— Збавиш шапку, та й годі! — ущипнув його Микита.

— Ні, не збавить, а зіб’є з голови! — вставила своє слово й Марина.

Уже така була дівчина — стрижене-смалене, аби наперекір.

Як зачули ж дядько Маринине слово, так враз і спалахнули, аж вуха налились кров’ю.

— Так і зіб’є з голови, кажеш?—опекли вони оком Марину.

— Шапку? Безпремінно зіб’є! Щоб Петро та не збив? — аж покотиться! — одрізала Марина; їй, стало буть, заманулось тільки ущипнуть дядька словом.

— Так думаєш? — глянули на Марину дядько й око одно прищурили. — Ну, побачимо! Міряйте ступні!

Встали дядько й пішли вигоном уперед, а тут де не візьмись — уже іменно нечиста сила, та й годі, — чорна кішка як шмигоне йому під ноги! Я до дядька:

— Дядечку, голубчику, не бийтеся сьогодні об заклад— програєте: чорна кішка перебігла дорогу.

— Начхать! — буркнули дядько; уже, видимо, їх так розлютували.

— Та це відьма Созонтиха, єй же то богу, вона! — упрохував я дядька.

— Хоть би й сама чортиха! Геть!! — гуконули на мене і пішли далі.

Я подумав собі, що дядько ж розумні, так знають краще за всіх, ну й заспокоївсь. А Петро мені й гука:

— Побіжи-но, хлопче, та принеси мою рушницю й набої! Знаєш де?

— Знаю, як не знати, знаю! — крикнув я і побіг уже весело.

А! бодай би уже мені ноги уломилися, аби я не вертався!

Коли я приніс рушницю, дядько уже стояли далеко на вигоні, за сто ступенів, а йому Микита ніс зріз, щоб було на чому добре сісти, а то стоять довго, поки цілитиметься другий, важко; бува, як-небудь, утомившись, схитнеш — ну, і заклад не в щот.

Я було схотів стать коло дядька, так не дозволили:

— Ідіть,— кажуть,— всі геть, не мішайте мені рівно сидіти.

Ну, я й одійшов, але все-таки недалеко.

А Петро почав набивати рушницю: порох ото насипав на ліву руку та й давай його з однієї жмені пересипати в другу,— вивіряв, стало буть, оком та видував непотрібну потерть; потім ото як зачав прибивать штомпулом клейтух, так бив дoти, аж поки штомпул не став із цівки вище голови вискакувати, а далі ще як почав молотком заганять кулю, так у мене аж на серці застукало; думаю собі: "Програють бідний дядько заклад, бо здорово взявся за справу Петро".

А дядько спокійно сиділи собі на зрізі і, хитро усміхаючись, пускали клуботні диму.

"Ой-ой,— сказав я сам собі,— либонь, уже дядько щось та придумали: недаром же вони усміхаються, недаром же вони і розумні на все село!"

Коли гляну ще раз,— а це дядько запустили-запустили клубками дим, щоб ото, бачите, не заприкметили, та хіп рукою та й насунули шапку аж на самісінький лоб, ще й вершок придавили...

Я, як завважив оте все, так аж за живіт ухопився, от, думаю, утруть носа Петру, так утруть!

А Петро уже гука:

— Готово, сиди смирно!

— Сиджу! — одгукнули й дядько, засміявшись собі в вуса.

Став ото Петро на одно коліно і почав цілитись в шапку: то одведе од ложа щоку, то знов приложить, то одведе, то знов приложить. Ми всі й дух притаїли.

Тарррах! — розлігся постріл, і синій димок довгою цівкою по траві покотився.

Я глянув на дядька: шапка не злетіла, а буцім ще міцніше до чола влипла; тільки дядькова голова нагнулася нижче.

— Не збив шапки! Виграв Антін закладі — загомоніли кругом.

Я підбіг перший до дядька і остовпів: вершок шапки пробитий був кулею, та разом була пробита і дядькова голова; із-під шапки довгими краплями сочилась темна кров по побілівшій як полотно щоці.

Всі надбігли до дядька і мовчки стали, як громом прибиті.

А нещасний Петро подивився на покійника пильно, почухав потилицю і тихо сказав:

— Чи ба! Понизив!

А Марина як глянула, так як підкошена трава і впала; а уночі знайшли її на леваді: висіла на тім самім яворі, під котрим я її з дядьком бачив.

Так як же після цього в прикмети не вірити?